

Akademie výtvarných umění v Praze

Studijní program Výtvarná umění

Ateliér sochařství I. / škola Michala Cimaly

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lidské zvířecí portréty/ Metamorfózy
Human animal portraits/ Metamorphoses

Vypracovala: Sára Svobodová

Vedoucí diplomové práce: MgA. Michal Cimala

Oponent diplomové práce: ak. soch. Stefan Milkov

Konzultant teoretické části: Mgr. Ondřej Buddeus, Ph.D.

Výtvarný konzultant: doc. ak. soch. Lukáš Rittstein

Akademický rok 2022/2023

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne

Úvod: individuální totemismus a metamorfóza

V diplomové práci se zabývám imaginární možností transformace lidské duše do zvířecí ve čtyřech různých stádiích, která se snažím sochařsky vyjádřit. Hledám jiné hlubší významy a spojitosti s přírodními národy, animismem, totemismem apod. Pojem transformace či metamorfóza je v této práci chápána jednoduše jako proměna. A tato proměna může být jak fyzická, tak i duchovní. Může být menší či větší a zaleží to jen na konkrétním jedinci.

Moje dílo je výsledkem pečlivého zkoumání čtyř osob, u kterých jsem odhalila *totemové zvíře*. Toto zvíře má konkrétní podobu, která je odrazem naší duše a provází nás životem až do smrti. Každý má svého skrytého niterního průvodce.

Termín individuální totemismus¹ vyjadřuje intimní vztah mezi jednotlivcem a určitým zvířetem nebo rostlinou. Často jde o spojení duše člověka a přírodního objektu za předpokladu, že jejich existence spolu úzce souvisí na základě určitých aspektů např. podobnosti povahy či fyzické podobnosti.

Metamorfózu jako téma své diplomové práce jsem si zvolila proto, že v tomto roce mě provází takřka na každém kroku. Člověk se neustále mění, vyvíjí, deformuje a formuje po celou dobu své existence. I jako studentka AVU jsem za uplynulých sedm let prošla minimálně sedmi proměnami. Fyzickými, psychickými i duchovními. Tento proces je přirozeně neustálý.

Základní pojmy: hybrid a měněnec

Ve své práci studuji rozdíly mezi **hybridem** a **měněncem**. Na první pohled se dá říci, že jsou téměř stejní, ale odlišnosti tu přeci jen jsou. V biologii označujeme *hybrida* jako fyzického potomka dvou různých zástupců fylogenetického stromu² (rody, druhy či poddruhy). Křížení v našem světě je reálné, a dokonce i nezbytné pro pochopení evoluce, jež představuje velmi dlouhodobý a samovolný proces. Nejčastěji křížení nastává mezi poddruhy, například u kočkovitých šelem: tygr + lev = liger. Křížení mezi druhy, tzv. hybridizace neboli šlechtění, je zas běžné u rostlin. Mutace či proměny studuje evoluční biologie, jejíchž základy položil Charles Darwin. Porozumění evoluci i praxe genetického inženýrství (například v rostlinné výrobě) jsou pro lidstvo klíčové disciplíny.

Vedle hybridizace v biologii existují i hybridy fiktivní, tzv. mýtické bytosti. Známe je z historické mytologie, legend a pohádek. Lidstvo v minulosti v tyto bytosti věřilo a nebyly o nic méně skutečné, než jsou pro nás (ve střední Evropě) například tučňáci. Sice je málokdo viděl v jejich přirozeném prostředí, ale i přesto víme, že existují. Základní vlastností fiktivních hybridů je samozřejmě to, že sestávají z nereálných biologických spojení. Minotaurus je spojením člověka a býka, mořská panna má lidské i rybí tělo, napůl lidský jsou také faun nebo třeba vlkodlak.

¹ Totemismus – Wikipedie (wikipedia.org)

Individuální totemismus se nejčastěji vyskytuje u vůdců kmenů nebo rodin a dalších významných osobností, jako jsou léčitelé či šamani. Některé studie tvrdí, že předchází skupinovému totemismu, který je od něj odvozen. ² Fylogenetický strom – Wikipedie (wikipedia.org)

(„strom života“) je grafické zobrazení připomínající strom, jímž se znázorňují příbuzenské vztahy mezi různými biologickými druhy či jinými taxonomickými jednotkami, o nichž se předpokládá, že mají jednoho společného předka.

V antropologii definujeme *měněnce* jako bytost, která prošla duchovní proměnou. Proměna tohoto typu je běžná v kultech přírodních národů, různých druzích animismu a totemismu. Společné jim je to, že v režimu víry předpokládají existenci duší a duchovních bytostí, které mají různé podoby a zdroj v přírodě, dokáží se reinkarnovat a jejich existence překračuje mnohonásobně (nebo nekonečně) čas lidského života.

Totem

Abychom pochopili, jak výraz měněnec funguje, je nutné definovat předmět zvaný *totem*.

Totem v rámci svého díla vnímám jako pomůcku k pochopení transformace duše. Tato proměna má úzkou souvislost se smrtí a reinkarnací předků: primitivní kultury žádnou výraznou dělicí čáru mezi duší zvířete a duší člověka nevedou, čímž připouštějí převtělení lidské duše do zvířecího těla. Za těchto okolností se úcta k předkovi přenáší na zvíře, které se tímto stane předmětem kultu a symbolem celku, tedy totemem. U měněnce není k tomu, aby byla učiněna proměna, nutná smrt. Proměna se děje spíše z touhy oprostít se od lidského a přijmout své zvířecí já – a chvíli existovat jinak, jednodušeji.

Během mé volné četby knížky *Věřit v šelmy*, jsem na několika stránkách poznala mladou vědkyni Nasťu, která prožívá niterní otřes po smrtelném útoku medvěda na

Kamčatce. Hrdinka se následně snaží se zážitkem vyrovnat a pochopit proč se jí to stalo. Během čtení jsem našla zajímavou pasáž týkající se tzv. poznamenání či označení člověka zvířetem, což se okrajově týká mé diplomové práce.

„Ano, odpustila jsem medvědovi. Andrej skloní hlavu a podívá se na zem, dlouhé černé vlasy mu spadnou k levé tváři, chvíli tak zůstane, na dlažbu ukápnou dvě slzy. Zvedne oči, černé, lesklé, pronikavé. Nechtěl tě zabít, chtěl tě poznamenat. Nyní jsi *mědka*, ta, která žije mezi světy.“¹ Bylo pozoruhodné jak slova měněnec a mědka jsou si blízké. V knize nejde jen o jizvy, co jí medvěd dal, ale o propojení duší. Spojení agresivní a nechtěné sic stále pouto mezi zvířetem a člověkem. Po takovém střetu si obě bytosti přebírají část duše toho druhého do sebe a už nejsou stejní jako před tím.

Duše – lat. anima

Dále pro mnou tvorbu a pochopení slova měněnec je snaha definovat *duši* velmi zásadní. Velmi zajímavě vykreslená podoba duše a její definice je v knize *Elementární formy náboženského života*.

„Je těžké popsat představu o duši, protože tato představa je velmi nejasná a proměnlivá – čemuž se nelze divit. Kdybychom se zeptali svých současníků, a to dokonce i těch, kteří v existenci duše věří velmi silně, jak si ji představují, odpovědi by nebyly o nic přesnější ani souvislejší. To proto, že jde o velmi komplexnější představu, v níž se spojuje řada nepřítisť jasných dojmů, o jejíchž zpřesnění lidé usilovali po celá staletí, aniž by však o nich měli nějakou jasnou představu. Někdy se uvádí, že má podobu vnějšího těla. Také se však stává, že si ji lidé představují velkou jako zrnko písku, mívá tak malé rozměry, že může pronikat i těmi nejmenšími otvory a prasklinami. Může mít i podobu zvířecích druhů. To znamená že její podoba je nestálá a neurčitá.“³

Pro umělce musí být náročné zobrazit podobu duše ve svém díle, stejně tak jako pro kohokoliv jiného si ji představit. Pokaždé to bude jen jeho pohled a bude ji vidět vlastními barvami než ten druhý.

Totem jako konkrétní umělecké dílo pro zobrazení duše má dlouhou historii. Také spojitost s transformací a reinkarnací, má různé podoby a tvary. Slovo totem pochází z algonkinského jazyka Odžibwejků, kteří žili severně od Velkých jezer v Severní Americe a výraz *ototeman* vyjadřuje blízké pokrevní příbuzenství. Opět se tedy setkáváme s návazností na předky, rostliny, zvířata a jejich proměnu i uctívání. Nejznámější jsou totemové sloupky či kůly, které jsou i dnes viděny po celé Severní Americe, Austrálii či Africe a mají podobu zvířat či měněnců. Je v nich uchováno mnoho významů např. strážce, vyjádření klanové soudržnosti nebo uctívání konkrétního zvířete.

Dále v knize elementárních forem náboženského života jsem se střetla s popisem prostředí indiánských kmenů v Severní Americe, který mi pomohl pochopit vývoj totemismu a byl pro moji práci klíčový.

„Irokézové házeli na každý vigvam na znamení klanové příslušnosti kůži zvířete, které bylo jeho totemem. Podle jiných badatelů bývalo zvíře vycpané a vztyčeno před vchodem. V kmeni Wyandot má každý klan své vlastní ornamenty a malby. Indiáni z kmene Omahů – a Siouxové obecně – si malují svůj totem na stany.

V případě usedlých společností, kde byl stan nahrazen domem a kde je výtvarné umění vyspělejší, byly totémy vyrývány do dřevěných sloupů či na stěny. Tak je tomu na příklad u indiánského kmene Haida, Cimšjan, Sališ nebo Tlinkit. Jsou to zvířecí tvary, někdy kombinované s tvary lidskými, jež jsou vytesány na sloupky vztyčované po stranách vchodu. Často dosahují až patnáct metrů výšky a obvykle jsou velmi pomalovány. Tato zobrazení totému však ve vesnicích Tlinkinů nebývají příliš častá. Nacházejí se pouze před obydlím náčelníka nebo bohatých příslušníků kmene.“³ Pro mne tato pasáž je velmi důležitá. V první řadě mi potvrzuje, že kombinovat lidské a zvířecí tvary je v tomto uměleckém směru možné. Dále tam je duchovní důležitost a úcta k rodině (klanu) a v poslední řadě mi dává možnost podobu totému si upravit dle sebe.

Podoba totému se vyvíjela po staletí a má diplomová práce může být alternativní zobrazení dalšího stádia tohoto krásného uměleckého projevu.

¹ N. Martin, věřit v šelmy, str. 25/ mědka = Evenské slovo které se používá pro pojmenování osob poznamenaných medvědem a které přežili setkání s ním. Tento termín nese odkaz na představu, že osoba nesoucí toto jméno se stává napůl člověkem, napůl medvědem.

² É. Durkheim, elementární formy náboženského života, str. 264

³

É. Durkheim, elementární formy náboženského života, str. 125

Proces

Mým cílem této diplomové práce je prozkoumání mysli čtyř jedinců, najít jejich totemové zvíře a vytvořit na základě jejich zvířecích i lidských povahových rysů dílo, které bude jejich odrazem. Dále zkoumání historických, náboženských a přírodních národů v literatuře mi pomohlo si definovat diplomovou práci do finální podoby. Jako encyklopedie zvířecí anatomie a studia jejich chování v přirozeném prostředí jsem využila mé knihy od D. Burnieho a Ch. Uhlenbroek či jsem absolvovala mnoho výletů do Pražské zoo.

Diplomová práce vyjadřuje duchovní metamorfózu, kterou jsem mnou stylizovaně sochařsky vyjádřila tvarem a symboly.

Původně jsem své dílo zamýšlela jako sérii 3-6 lehce nadživotních portrétů se stejnými železnými podstavci. Ale po pár měsících a následnému sebepoznání jsem změnila svůj názor a rozhodla jsem se svoji nestabilní energii soustředit raději na jednu velkou věc než na mnoho malých. Vím, že bych nebyla spokojená s tím, že na jednom díle jsem strávila více času než na tom druhém.

Postup na mé diplomové práci byl tradičním způsobem tzn. začínajícím náčrty a kresbami, malé či větší modýlky z plastelíny, vosku a hlíny. Dále jsem si vytvořila konstrukci z železa a polystyrenovou výplň pro odlehčení zátěže velkého sousoší čtyř bytostí vysokého cca 2,3 metru. Poté mnoho dní modelace z hlíny, průběžná konzultace s vedením ateliéru a oponentem.

Modelace diplomové práce vychází z mých předešlých prací a navazuje na ni. Snažím se dílo podpořit a vyjádřit konvexními tvary, jemnou jednoduchostí propojení bytostí,

hry světla a stínu. Dávám důraz na symboliku metamorfózy a duality bytostí tzn. mužena, stáří-mládí, sever-jih, vysoký-malý aj. Struktura díla podporuje tvary, ukazuje její hravost, tok energie měnící se duše a jak doufám, bude diváka svádět k tomu se sochy dotknout, což je pro mě zásadní cíl.

Předposlední fáze je odlití tzv. ztracené sádrové formy. Jako první jsem musela určit děličky formy pro následné sestavení sochy v konečné fázi. Dále první vrstva nahazování probarvené sádry, která mi bude později signalizovat hranici odlitku. Poté přidání naohýbaných silných drátů pro podporu formy, aby se nezlomila bylo nutností, nechtěla jsem nic zanedbat.

A dále dosádrování do požadované tloušťky s přidáním latěmi pro podporu a bezpečnost při rozebírání formy byl další a poslední krok. Na formu jsem využila přibližně 8-9 pytlů sádry.

Při rozlamování sádrových dílů se postupovalo opatrně a s pomocí dalšího člověka, protože jednotlivé díly měly víc než jsem dokázala sama unést. Forma se vyčistila a vyseparovala nitrolakem a včelím voskem pro izolování suchosti sádry od vlhkosti betonu smíchaným se sklokeramickým vláknem co zaručuje pevnost. Beton fondu jsem si zvolila jako finální materiál svého díla pro jeho přijatelné vlastnosti jako je pevnost, v začátku libovolná tvarovatelnost, trvanlivost a možnost ho tmavě probarvit pigmenty. Během betonování zakomponuji i železné výztuže pro pevnost odlitku a

železné spoje pro konečné smontování jednotlivých částí k sobě. Finální krok je odsekání sádrové formy od odlitku, čištění sochy a detailní malé úpravy například broušení.

Sousoší jsem se rozhodla dělit na čtyři části, z toho jedna z nich konkrétně pan Pásovec bude na dva díly. Dělení je z důvodu snadnějšího transportu např. autem, jelikož musím brát v potaz neúměrnou velikost mé diplomové práce. Také budu vždy nucena vlézt celá do sousoší a spojit jednotlivé díly silnými šrouby. Poslední díl sochy je hlava pásovice, která se jen nasadí na dva čepy a uzamkne přístup do nitra sochy. K diplomové práci bude patřit i malý podstavec kruhovitěho tvaru v průměru 150 cm a o výšce cca 60 cm. Konstrukce bude železná, konkrétně jekl 30x30x2 a obal podstavce bude dřevěný, natřený černou barvou.

Závěr

V současném moderním umění se metamorfózou neboli fyzickou proměnou zabývají umělci po svém. Někteří nenavazují na přírodní národy, jiní ano.

Má tvorba však nezapadla do vrstvy obyčejné fyzické proměny, nýbrž spíše duchovní proměny vyjádřené sochařským tvarem, která částečně navazuje na přírodní národy. Chtěla jsem se odlišit například od sochařské tvorby Patricie Piccinini, Christie Brown a Kate Clark. Nebýt tak kontroverzním umělcem, který svojí tvorbou v divákovi probouzí neklid a nutí ho vždy k zamyšlení – co tím umělec chtěl říct. Mým záměrem je zanechat v divákovi naopak poklidný zážitek z díla, poskytnout mu uvolnění a příležitost vcítění se či naopak, způsobem, který sám uzná za správný a nabídnout mu možnost vložit do mého díla kus své vlastní konkrétní představy.

Literatura:

Émile David DURKHEIM, Elementární formy náboženského života, Praha: Oikoymenth 2002

Claude LÉVI-STRAUSS, Totemismus dnes, Praha: Dauphin 2001

Natassja MARTIN, Věřit v šelmy, Praha: Neklid 2019

David BURNIE, animal – encyklopedie pro studium a chování zvířat, Praha: Knižní klub 2001

Charlotte UHLENBROEK, život zvířat – průvodce světem zvířat a jejich chování, Praha: Knižní klub 2009

„Protože kontrast je prostor rovnováhy.“